
ТОРІЧНИЙ О.В.,

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
начальник науково-дослідного відділу,
Національна академія Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

РЕЗУЛЬТАТИ ДОПРОФЕСІЙНОГО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ЮНАКІВ ДО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті представлено аналіз результатів формування готовності юнаків до навчання у вищих військових навчальних закладах за показниками освітнього, фізичного, психологічного, соціального, духовного компонентів. Автором охарактеризовано методичні заходи, які сприяють підвищенню рівня готовності юнаків до навчання у вищих військових навчальних закладах.

Ключові слова: етапи експериментального дослідження, показники та компоненти готовності юнаків до навчання у військових закладах, методичні заходи підвищення рівня готовності.

В статье представлен анализ результатов формирования готовности юношей к обучению в высших военных учебных заведениях по показателям образовательного, физического, психологического, социального, духовного компонентов. Автором охарактеризованы методические мероприятия, которые способствуют повышению уровня готовности юношей к обучению в высших военных учебных заведениях.

Ключевые слова: этапы экспериментального исследования, показатели и компоненты готовности юношей к обучению в военных заведениях, методические мероприятия по повышению уровня готовности.

The article concerns the analysis of results of formation of readiness of the youth to studying at the higher military educational establishments according to indices of educational, physical, psychological, social and spiritual components. The author characterizes methodical steps stipulating for enhancing the level of readiness of the youth to studying at the higher military educational establishments.

Key words: *stages of experimental research, indices and components of readiness of the youth to studying at the higher military educational establishments, methodical steps for enhancing the level of readiness*

Постановка проблеми. Пропедевтичний етап підготовки юнаків до навчання у ВВНЗ безпосередньо проходить в умовах загальноосвітнього закладу та виступає першою складовою неперервного формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів. Вважаємо, що досягнути належного рівня сформованості професійної компетентності у цілому та військово-спеціальної зокрема, можливе лише за умови організації неперервності освіти. Від реалізації пропедевтичного етапу залежить мотивація вибору юнаками професії офіцера.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає можливість для констатації того факту, що теоретичні та практичні аспекти зазначеного питання знайшли своє відображення у працях В. Бачевського, В. Герасимчука, П. Онищука, Г. П'янківського та ін. Сьогодні активно розробляються морально-політичні (П. Казенко), фізичні (М. Зубалій), військово-прикладні (Л. Чернишова) напрямки підготовки юнаків, що навчаються у середніх освітніх закладах. Початкову військову підготовку у школах та взаємозв'язок її із ВВНЗ досліджували В. Третьяков М. Томчук, В. Шевченко. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень у зазначеній галузі, їх аналіз переконує, що на сьогодні не розроблено методичні аспекти підготовки юнаків, що навчаються у випускних класах до майбутнього здобуття професії офіцера у ВВНЗ.

Мета статті – дослідити стан готовності юнаків до навчання у вищих військових навчальних закладах проаналізувати результати констатувального та формувального етапу експерименту.

Для виявлення рівня освітньої, фізичної, психологічної, соціальної й духовної готовності юнаків до навчання у ВВНЗ та для вироблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення методичної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах, нами проведено дослідження знань, умінь та навичок учнів 10 класів міських та сільських загальноосвітніх шкіл м. Хмельницького та Хмельницького району з навчального предмету «Захист Вітчизни». Обираючи для констатувального обстеження учнів 10-х класів, ми виходили з того, що протягом їхнього подальшого навчання у 11 класі зможемо внести відповідні корективи. Інформацію про рівень готовності юнаків одержано за допомогою: експертної оцінки; усних бесід, анкетування, опитування та аналізу письмових робіт юнаків, що навчалися у школах м. Хмельницького (школи №№ 4; 9; 12; 16); та загальноосвітніх шкіл у селах Хмельницького району (Гнатівська ЗОШ, Гелетинецька ЗОШ, Лісовогриневецька ЗОШ, Райковецька ЗОШ, Ступчинецька ЗОШ). (72 юнака міських і 69 сільських шкіл).

У ході теоретичного аналізу визначено, що готовність юнаків до навчання у ВВНЗ складається із освітнього, фізичного, психологічного, соціаль-

ного, духовного компонентів. Освітній компонент передбачає рівні засвоєння юнаками знань, умінь і навичок, які вони отримали під час вивчення предмету «Захист Вітчизни», що є складовою освітньої галузі «Здоров'я й фізична культура» і входить до інваріантної складової типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 11-річної середньої школи. Нами було проведено обстеження юнаків на предмет визначення чотирьох рівнів засвоєння знань (мінімальний, середній, достатній і високий) та показників (у відсотках) за кожним з шести предметів: обсяг знань з навчального предмету «Захист Вітчизни», усвідомленість знань, дієвість знань, знання з військової історії, знання власних потреб, навчально-пізнавальна активність. Зазначимо, що оцінки 1, 2, 3 – свідчили про мінімальний рівень; 4, 5, 6 – про середній; 7, 8, 9 – про достатній; 10, 11, 12 – про високий.

У процесі дослідження ми констатували, що юнаків із мінімальним рівнем готовності щодо освітнього компоненту у ході експерименту не виявлено. Встановлено, що основний відсоток учнів міських шкіл знаходиться на достатньому рівні готовності, тоді як юнаки сільських шкіл проявили освітню готовність до навчання у ВВНЗ на середньому рівні. Виявлено той факт, що чим вища мотивація до майбутньої професійної діяльності у якості офіцера, тим вищий рівень військово-патріотичного виховання юнаків. У процесі дослідження встановлено низьку поінформованість учнів про Збройні Сили України. Частина опитаних юнаків (23,1%) мають викривлену інформацію про ЗСУ від старших товаришів, котрі проходили строкову військову службу.

Фізичний компонент спрямовує майбутніх абітурієнтів ВВНЗ до самовдосконалення та дає можливість згодом долати важкі фізичні навантаження, що пов'язані із виконанням професійного обов'язку офіцера ЗСУ. Зазначимо, що у якості показників

цього компоненту були обрані: рухливість, спритність, витривалість, терпеливість, фізична сила та фізично-оздоровча активність. Встановлено, що кожен третій юнак має хорошу фізичну підготовку, а тому його можна вважати готовим до фізичного навантаження. Виявлено, що рівень розвитку фізичної сили у юнаків міських шкіл у тричі вищий ніж у їх ровесників з сільської місцевості, тоді як фізично-оздоровча активність, навпаки, у сільських юнаків у чотири рази вища від юнаків, що мешкають у місті. Під час усних бесід юнаки констатували, що свій рівень готовності до навчання у ВВНЗ вони, тісно пов'язують із здоров'ям, усвідомлюючи, що для виконання обов'язків офіцера їм буде вкрай необхідний належний рівень фізичної підготовки.

Показниками готовності психологічного компоненту було обрано: мотивацію, емоційно-вольову стійкість, розсудливість, пам'ять, мужність, цілеспрямованість. У контексті досліджень О. Киричука [2], ми розглядаємо мотивацію як провідний чинник у процесі психологічної готовності. Відрадно є той факт, що юнаків, які би не хотіли зовсім вивчати військової справи та мали б негативну мотивацію щодо вивчення навчального предмету «Захист Вітчизни» не виявлено. Результати засвідчують низький рівень емоційно-вольової стійкості у юнаків міста. Лише 8,3% міських школярів та 5,8% респондентів, що проживають у сільській місцевості знаходяться на високому рівні за цим показником. У результаті усних бесід було встановлено, що учні не володіють елементарними навичками емоційно-вольової регуляції своєї поведінки та навиками психогігієни.

Зупинимось на аналізі стану сформованості соціального компонента готовності. Зазначимо, що професія офіцера передбачає розвиток таких особистісних якостей як комунікабельність, дружба, взаємовиручка, турбота про підлеглих солдат, дисциплінованість у дотриманні статутних

норм, сміливість і рішучість у виконанні бойових задач в умовах сумісної взаємодії. Встановлено факт існування певних відмінностей у сформованості показників соціальної готовності у юнаків міських й сільських шкіл. Зокрема, юнаки сільських шкіл характеризуються участю у справах колективу, активно допомагають односельцям. Результати усних бесід засвідчують, що міські та сільські учні замислюються над сформованістю такої риси як сміливість та дисциплінованість.

Зупинимось на висвітленні показників сформованості духовного компоненту готовності. Як засвідчили наші спостереження під час констатувального етапу експерименту у юнаків ще не сформовано чітку професійну спрямованість у визначенні свого життєвого шляху. Ці факти негативно впливають на розвиток готовності юнаків до навчання у ВВНЗ та вибір професії офіцера ЗСУ. Нажаль, вивчення навчальної дисципліни «Захист Вітчизни» не розглядається юнаками у якості ефективного засобу розвитку потенційних можливостей і здатностей, необхідних у майбутній професійній діяльності. Це пов'язано з тим, що у загальноосвітній школі мало приділяється уваги розвитку соціальної та індивідуальної рефлексії. До прикладу, лише 13,9% юнаків міських і 4,4% сільських шкіл, відповідаючи на питання «Хто Я», змогли осмислити соціальний та індивідуальний досвід свого існування. Переважна більшість юнаків мають завищену самооцінку, що не може сприяти саморозвитку особистості, самовдосконаленню фізичних, психічних і соціальних потенційних можливостей.

На основі аналізу результатів констатувального експерименту можна вважати, що за усіма компонентами готовності до навчання у ВВНЗ юнаки знаходяться на середньому рівні, що відповідає оцінкам 4, 5, 6 за 12-бальною шкалою. Узагальнюючи методичні аспекти та упущення, які на наш погляд допускають учителі ЗОШ

щодо підготовки юнаків до вибору професії офіцера зазначимо, що саме недостатня фізична підготовка найчастіше стає на заваді абітурієнтам, що вступають у ВВНЗ. У ході проведення констатувального етапу експерименту нами було виявлено, що при виборі заходів військово-патріотичного характеру в позаурочний час учителі використовують переважно емпірично-пошукові методи. Встановлено, що при організації військово-патріотичного виховання допускаються серйозні методичні прорахунки: відсутня система позакласної та позашкільної роботи, що передбачає вирішення завдань освітньої, фізичної, психологічної, соціальної та духовної підготовки юнаків; не проводиться моніторинг та діагностика військово-патріотичної активності; акцент у військово-патріотичному вихованні ставиться не на якість, а на кількість проведення заходів; при проведенні виховних заходів відсутня емоційна привабливість; не організовуються екскурсії у ВВНЗ з метою знайомства із організацією навчання курсантів.

Отримані результати констатувального етапу експерименту засвідчують потребу ґрунтовного та виваженого підходу до підготовки юнаків до навчання у ВВНЗ. Цілеспрямований вплив на особистість школярів, задля формування військово-спеціальної компетентності на пропедевтичному етапі досягає позитивного ефекту, коли використовуються такі *методичні заходи*: інформаційне забезпечення та налагодження міжпредметних зв'язків під час формування готовності до навчання у ВВНЗ; організація військово-патріотичного виховання під час вивчення навчальної дисципліни «Захист Вітчизни»; стимулювання процесів самовдосконалення особистості.

З метою інформаційного забезпечення процесу та запровадження тісних міжпредметних зв'язків з учителями-предметниками м. Хмельницького та Хмельницького району у літку 2006 р., спільно із працівниками управлін-

ня освіти Хмельницької обласної та міської ради були проведені методичні семінари, спрямовані на посилення освітнього, фізичного, психологічного, соціального та духовного компонентів готовності. Учителі навчилися використовувати неординарні приклади, факти, фрагменти художніх та документальних відеофільмів, інші комплекси дидактичних та виховних методичних прийомів і засобів.

З методичної точки зору, ми організовували військово-патріотичне виховання для юнаків за такими напрямками: збереження й зміцнення фізичного, психічного і соціального здоров'я юнаків (організація дозвільно-ігрової, фізично-оздоровчої, громадсько-корисної, національно-громадянської; оптимізація уроків фізичного виховання та забезпечення спортивним інвентарем; посилення контролю за здоров'ям юнаків та пропаганда здорового способу життя); створення умов для самоствердження кожного юнака, максимальна реалізація потенційних можливостей школярів у процесі організації військово-патріотичного виховання (оволодіння прийомами емпатії; підбір індивідуальних форм роботи з юнаками). Вважаємо, що військово-патріотичне виховання має стати важливою умовою для самореалізації кожного юнака в період підготовки до вступу у ВВНЗ. Під час організації та проведення формувального експерименту юнакам була запропонована методика «Конструювання самого себе» Д. Скотта.

Задля стимулювання процесів самовдосконалення юнаки експериментальних класів були ознайомлені з основними психологічними якостями та властивостями особистості, які потрібні майбутньому офіцерові. У ході експерименту підкреслювалась роль моральних, вольових якостей, вивчалися методи і способи їх самовдосконалення. На заняттях з навчальних дисциплін «Захист Вітчизни» та фізичного виховання юнаки оволодівали прийомами саморегуляції, релакса-

ції, розвитку важливих вольових якостей. Вплив зазначених методичних прийомів забезпечував формування у юнаків мотиваційної готовності до військово-патріотичної діяльності. Ми ставили перед класними керівниками, задіяними у експерименті, завдання: вдосконалити індивідуальні здібності юнаків щодо готовності до навчання у ВВНЗ; розвивати психологічну, соціальну й духовну сфери особистості юнака; трансформувати виховання у самовиховання; формувати позитивне ставлення до себе та розвивати впевненість у власні сили і формувати позитивну Я-концепцію і уміння самоствердження та самореалізації в колі ровесників та дорослих. До прикладу, з метою стимулювання самопізнання і самооцінки юнаки мали змогу ознайомитися із певними методиками («Шкала самооцінки (за Ч. Спілбергером)», «Чи вмієте ви розв'язувати свої проблеми?»; «Наскільки ви терплячі?», «Визначення темпераменту», «Анкета для з'ясування власних рис особистості»).

Зупинимося на висвітленні дослідної перевірки ефективності пропедевтичного етапу формування готовності юнаків до навчання у ВВНЗ. Насамперед відзначимо, що проведення експерименту підпорядковувалося взаємозв'язку між теоретично обґрунтованими положеннями проблеми та експериментально отриманими даними для перевірки правильності гіпотези дослідження. У процесі дослідження визначено системоутворюючий чинник, що об'єднує усі складові, ним виступає військово-патріотична активність. Формувальний експеримент проводився в загальноосвітніх школах м. Хмельницького та Хмельницького району, загальна методика була поширена у школах Івано-Франківської, Львівської, Рівненської, Тернопільської та Хмельницької областей. У цілому, експериментальним дослідженням було охоплено 1200 юнаків, 65 учителів фізичної культури, історії України та предмету «Захист Вітчизни». Безпо-

середньо формувальний експеримент за участю автора проводився у ти же навчальних закладах що й констатувальний з учнями, що навчалися в 11-х класах. Одержані результати оброблялися статистично. На їх основі проводилося коректування основних положень дослідження. Методика організації дослідної роботи базувалася на логічних, практичних, статистично-математичних методах дослідження. Під час визначення ефективності запропонованих методичних заходів ми використовували такі показники: значення взаємозалежності військово-патріотичної активності від прояву внутрішніх чинників (за Спірменом); рівні соціально-ситуативної тривожності; кореляційний взаємозв'язок між військово-патріотичною активністю та іншими видами активності (навчально-пізнавальною; соціально-комунікативною; художньо-образною; фізично-оздоровчою; громадсько-корисною); рівні військово-патріотичної активності. При визначенні середніх значень показників різних видів активності використовувався t - критерій Стюдента. Математична обробка отриманих даних включала встановлення залежності між різними видами діяльності шляхом визначення коефіцієнта кореляції Пірсона.

На основі методики З.С. Карпенка [1], ми змогли перевірити залежність між особистісним розвитком юнаків та їхньою військово-патріотичною активністю. Встановлений тісний кореляційний взаємозв'язок (на рівні значущості $p < 0,001$) військово-патріотичної активності з іншими видами активності юнаків: навчально-пізнавальною ($R = 0,561$); соціально-комунікативною ($R = 0,556$); художньо-образною ($R = 0,471$); духовно-катарсичною ($R = 0,397$); фізично-оздоровчою ($R = 0,356$); громадсько-корисною ($R = 0,320$). За допомогою експертної оцінки визначені рівні активності юнаків під час експериментального дослідження, на основі соціограмно-го аналізу встановлено неофіційний

статус кожного юнака в системі неформальних взаємостосунків класного колективу. Як засвідчили отримані результати, військово-патріотична активність в системі цінностей юнаків на початку експерименту не користується привабливістю.

У процесі організації та проведення формувального експерименту учнів було поділено на експериментальні та контрольні класи, по 36 юнаків було у контрольному та експериментальному класах міських шкіл; 34 у контрольному та 35 у експериментальному класах сільських ЗОШ. Зазначимо, що військово-патріотична активність учнів контрольних класів формувалася спонтанно без введення додаткових чинників, тоді як в експериментальних класах ми вводили визначені та обґрунтовані методичні заходи (інформаційне забезпечення та налагодження міжпредметних зв'язків під час формування готовності до навчання у ВВНЗ; організація військово-патріотичного виховання під час вивчення навчальної дисципліни «Захист Вітчизни»; стимулювання процесів самовдосконалення особистості).

Зазначимо, що для учителів, які були задіяні до викладацької роботи в експериментальних класах було організовано науково-методичні семінари, на яких ставилися пріоритети щодо гуманізації позаурочних виховних заходів; оволодіння новими виховними технологіями, що забезпечують індивідуальний підхід до кожного юнака; оновлення методики військово-патріотичного виховання учнів, стимулювання військово-патріотичної активності; формування гуманістичної спрямованості особистості самого педагога.

Отже, усі вище охарактеризовані чинники суттєво вплинули на компоненти готовності юнаків експериментальних класів до навчання у ВВНЗ. Як видно із результатів табл. 1 в усіх експериментальних 11 класах по завершенню дослідження значно зросли показники військово-патріотичної ак-

Таблиця 1

Рівні військово-патріотичної активності юнаків експериментальних та контрольних класів міських та сільських шкіл на початок та кінець формувального експерименту

Етапи дослідження	Класи юнаків		Рівні військово-патріотичної активності							
			мінімальний		середній		достатній		високий	
			абс.	%	абс.	%	абс.	%	абс.	%
Початок дослідження	С	К	5	14,7	8	23,6	18	52,9	3	8,8
		Е	5	14,3	9	25,7	18	51,4	3	8,6
	М	К	5	13,9	9	25,0	18	50,0	4	11,1
		Е	6	16,7	9	25,0	17	47,2	4	11,1
Кінець дослідження	С	К	4	11,8	5	14,7	20	58,8	5	14,7
		Е	—	0,0	3	8,6	25	71,4	7	20,0
	М	К	2	5,6	6	16,7	23	63,8	5	13,9
		Е	—	0,0	4	11,1	25	69,5	7	19,4

тивності юнаків, порівнюючи із початковим етапом.

На початку формувального етапу дослідження можемо констатувати практично однакові показники військово-патріотичної активності юнаків як експериментальних так і контрольних класів. Однак, у кінці дослідження у юнаків, що навчалися у експериментальних класах, як у міських так і сільських шкіл спостерігаємо суттєве покращення якості вивчення навчальної дисципліни «Захист Вітчизни», а також підвищення активності у військово-патріотичній діяльності. Зокрема, юнаків, які перебували на високому рівні на початку експерименту було 8,8% та 8,6% (сільські школи), тоді як наприкінці дослідження – активність юнаків експериментальних класів сільських шкіл зросла до 20,0%, а в контрольних лише до 14,7%. Подібну динаміку ми спостерігали і у юнаків, які навчалися у міських школах. Слід зауважити, що на завершальному етапі показники активності в юнаків контрольних груп не зазнали суттєвих змін. Отже, без цілеспрямованої та системної діяльності важко досягнути позитивних результатів щодо підвищення готовності юнаків до навчання у ВВНЗ.

Зазначимо, що використані під час формувального експерименту в експериментальних групах методичні прийоми обумовлювали розвиток у юнаків внутрішньої мотивації до вибору майбутньої професії офіцера. Зокрема нами виявлено, що становленню позитивної мотивації сприяє потреба старшокласників у самопізнанні та самовизначенні своїх потенційних можливостей. У ході формувального експерименту ми змогли сформувати у значної кількості юнаків усвідомлене ставлення до вивчення навчальної дисципліни «Захист Вітчизни», як профілюючого при обранні у майбутньому професії офіцера. Зазначимо, що юнаки експериментальних класів мали можливість відвідати музеї НАДПСУ. Педагоги, що працювали у експериментальних класах використовували активні методи військово-патріотичного виховання з елементами дискусій, ділових ігор, моделювали професійні ситуації. Систематичне підкреслення значущості вивчення навчальної дисципліни «Захист Вітчизни», використання активних форм і методів військово-патріотичного виховання вплинуло на рівень навчально-пізнавальної активності старшокласників експериментальних класів.

У процесі формувального експерименту суттєвих змін зазнав освітній компонент готовності випускників 11-х класів, як сільських так і міських шкіл до навчання у ВВНЗ. Так, якщо на початку експерименту кількість старшокласників, які знаходилися на достатньому й високому рівнях готовності в процесі засвоєння предмету «Захист Вітчизни» 42,8 %, то на кінець вона збільшилася до 76,2%, тоді як у контрольних групах суттєвих змін ми не спостерігали.

Встановлено той факт, що усі юнаки експериментальних класів усвідомлюють соціальну значущість військово-патріотичної активності у зміцненні обороноздатності української держави. Виховні заходи, які проводились для школярів, були спрямовані на здобуття професії офіцера-прикордонника у стінах НАДПСУ. До них відносились комплексні заходи, конкурси «Козацькі забави», вікторини, військово-спортивні змагання, розповіді офіцерів-прикордонників. У експериментальних класах нами впроваджувався диференційований підхід

до розподілу доручень між юнаками, дозувалося фізичне навантаження. З методичної точки зору великий виховний ефект мали такі педагогічні прийоми як колективна похвала, підняття офіційного й неофіційного статусу старшокласників.

Як вагомий чинник ефективності організованої експериментальної діяльності на пропедевтичному етапі формування військово-спеціальної компетентності майбутніх абітурієнтів міста Хмельницького наводимо дані про наміри їх вступу на навчання у ВВНЗ. Отже, до проведення експериментального дослідження збиралися подати документи у ВВНЗ лише 20 юнаків, тоді як студентами першоккурсниками стали – 13 випускників ЗОШ. У рік завершення експериментальну (2006-2007 н.р.) за офіційними даними Управління освіти Хмельницької міської ради студентами ВВНЗ стали 36 юнаків, що навчалися у загальноосвітніх навчальних закладах м. Хмельницького. Відзначимо, що у подальші роки ми спостерігали суттєву динаміку щодо обрання юнаками

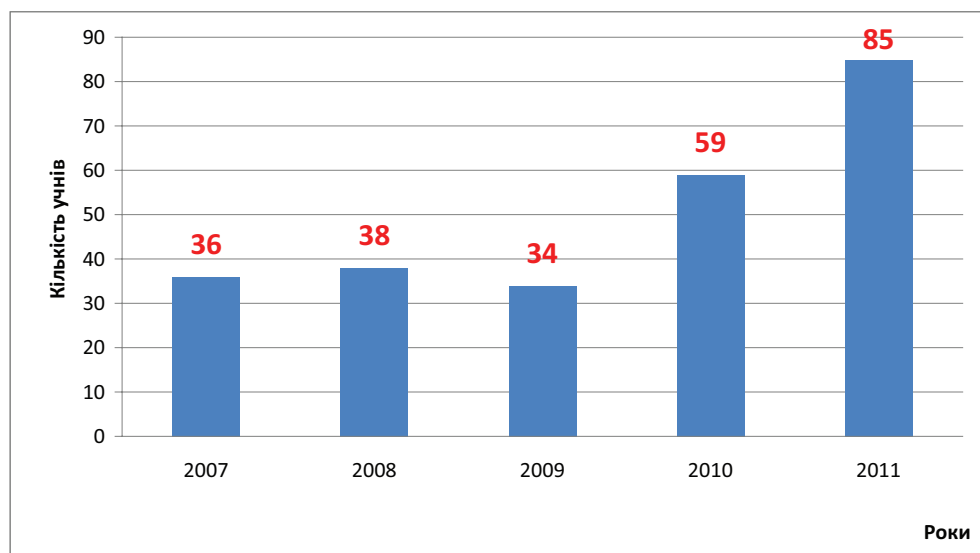

Рис. 1. Розподіл випускників 2007-2011 років середніх загальноосвітніх закладів I- III ст. м. Хмельницького, які вступили у ВВНЗ

професії офіцера, деяке зменшення кількості абітурієнтів у 2009 році пояснюємо загальним зменшенням кількості випускників. Уже у 2010 та 2011 роках кількість курсантів зросло у три рази порівнюючи із початком нашого експериментального дослідження (рис. 1).

Висновок. Результати проведеного нами формувального експерименту дають можливість для констатації суттєвого підвищення престижності

офіцерської професії. Усі розроблені на впровадженні методичні заходи виступають свідченням доцільності цілеспрямованої діяльності щодо підвищення готовності юнаків до навчання у ВВНЗ та характеризують ефективність проведеного нами дослідження щодо доцільності неперервності системи формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів на пропедевтичному етапі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Карпенко З.С. *Експресивна психотехніка для дітей*. – К., 1997. – 96 с.
2. Киричук О.В. *Принципи розбудови інноваційної педагогічної системи освітнього закладу* // *Рідна школа*, жовтень 2000. – С. 3–9.